

תערוכה: מה שאין בחדר האוכל

אליהו אריק בוקובזה מעמת את חברי קיבוץ ברעם עם עברם בתערוכה "במקום הזה". בד בבד הוא מוכיח את כוחה של אמנות "מוזמנת"

סמדר שפי 17.08.2012 10:17

באלמות הצנועים של קיבוץ ברעם מוצג חלק מאוסף האמנות האיכותי של מוזיאון בר דוד (כולל עבודות יפות מאוד של אורי לסר וינקל אדלר) ואוסף יודאיקה וארכיאולוגיה. בחלל הארכיאולוגיה מתנסס העתק של שלט מבית הכנסת העתיק בברעם: "הי שלום במקום הזה ובכל מקומות ישראל יוסה הלוי בן לוי עשה השקוף תבוא ברכה במעשיו שלום" (המשקוף המקורי שמור בלזבר). תערוכת היחיד של אליהו אריק בוקובזה בברעם נקראת "במקום הזה". הבחירה בשם המתכתב עם האתר היא ביטוי להתבוננות של בוקובזה בפרשת הקמת הקיבוץ, שלה מוקדש פרק בתערוכה. לצדו מוצג הקבץ הנושא את הכותרת "קיר פרטי", ובו עבודות שיצר במשך השנים למשפחה ולחברים. אלו עבודות שהתייחסות רומנטית לאמנות מקבצת תחת הכותרת "מוזמנת" (הכוונה אינה בהכרח לתשלום). הן נחשבות למשניות, משום שלא צוירו בדם לבו של האמן.

ההעמדה של גוף העבודות הביקורתי על ברעם לצד האישי-המוזמן הופכת את התערוכה למרחב מרובה שכבות. במקביל להתבוננות בכל מכלול, עולות גם שאלות פנים-אמנותיות, למשל על היחס בין משמעות להתענגות אסתטית - נושא מרכזי בעבודה של בוקובזה מאז שהחל להציג, לפני כעשור. הדמיה של תליית חמשת חלקי העבודה "קיר ברעם, שמן על בד" בחדר האוכל של הקיבוץ היא האמירה המשמעותית ביותר בחלק זה של התערוכה. בוקובזה משתמש בהדמיה, כדי להראות מה היה קורה אילו חברי הקיבוץ היו מאמצים את עבודתו, תולים אותה בחדר האוכל - קודש הקודשים של הקיבוץ הבלתי מופרט - וכך מתמודדים יום יום עם העבר.

הסיטואציה שבה נתון הקיבוץ מורכבת. הוא הוקם ב-1949, במקום שבו עמד הכפר הפלסטיני בירעם, שתושביו עזבו תוך הבטחה מפורשת מהמדינה כי יוכלו לשוב אליו בתוך שבועות, אך לא כך קרה. המדינה עשתה עוול לעקורי הכפרים איקריית וברעם לאחר שכבר ב-1951 הורה לה בג"ץ להשיב את העקורים לבתיהם, אך הצו לא קיים. מאז התגלגלה הפרשה בבתי דין עשרות שנים. המדינה לא הכחישה את ההבטחה שנתנה לתושבים, אך בכל פעם תירצה מחדש את אי קיומה.

קיבוץ ברעם עבר אחרי שנתיים מהכפר בירעם למיקומו הנוכחי, אך חבריו מעבדים עד היום חלק מאדמות הכפר שניתנו להם ולקיבוצים סמוכים. עובדת היותו קיבוץ של תנועת השומר הצעיר מוסיפה למורכבות הרגשית-אידיאולוגית.

עיניים פגועות

בוקובזה משכלל בתערוכה את השפה שגיבש בעשור האחרון. הוא מצרף ציטוטים חזותיים של מבנים ודימויים גרפיים מוכרים, וכך בוחן פרקטיקות ויחסיים מוסדיים בלתי פורמליים. פלטת הצבעים החזקים

הראשוניים שבה הוא משתמש יוצרת תחושה של חד-משמעיות, שהיא ניגוד גמור לאמביוולנטיות הרעינית.

הדמויות רבות ושונות, אך לכולן עיניים גדולות, עגולות, פגועות. בוקובה לא מניח לצופים שלו לשכוח, שחילופי תפקידים לעולם אפשריים. לאורך כל חמש העבודות חוזר ציטוט של תיאור נוף הררי של יוחנן סימון, אולי האמן המזוהה ביותר מכל עם קישוט חדרי אוכל קיבוציים. משני קצות העבודה צייר בוקובה נערה וגבר מניפים דגלים אדומים, מאותם דימויים של אמנות בשירות משטרים קומוניסטיים, שאומצו בהתלהבות גם על ידי השמאל הישראלי. הנערה בלונדינית כחולת עיניים, לצואר הגבר כרוכה כאפיה.

שלושת הציורים הגדולים - "חדר האוכל" "בית הכנסת" ו"הכנסייה" - ציירו לפי תצלומים מארכיון קיבוץ ברעם, בתקופה שבה ישבו בכפר בירעם (1949-1951). בוקובה מפרק אותם ומרכיב מחדש. הפרקטיקה של קולאז' דימויים שיחה מאוד בתולדות האמנות - בוודאי באמנות הבינלאומית במאה החולפת (דושאן, ריצארד פרינס, הנס האקה, דיוויד סאלה ועוד) וגם בישראלית (עדי נס, יעל ברטנא). בוקובה בחר רגעים של פאתוס גדול כמו קבורת "מגילת התיישבות", כתב ברית עם הקרקע של חברי הקיבוץ הנרגשים, שעלו על אדמות הכפר בירעם; או חגיגות במשק. בוקובה מצליח לרבד את המשמעויות עם בחירות שמפנות את הצופים לתולדות האמנות, הרחק ממחוזות הגליל.

שלוש מחוללות בחדר האוכל מפנות לשלוש המחוללות המינוריות בארמון קנוסוס, דימוי יסוד בתרבות המערב, דמויות הנשים המחופשות לערביות ב"כנסייה" מאזכרות את דמויות אנה ומריה (אמו וסבתו של ישו). מוטיב ההתחפשות לערבים הוא דרך לתעל פנטסיה והערצה והמשך של פרקטיס אירופאי, שהחל במאה ה-16 ופרח במאה ה-19 וראשית המאה ה-20 (רודולף ולנטינו, לורנס איש ערב).

"קיר פרטי" - ציורים מבתיהם של בני משפחה וחברים. החלק השני בתערוכה - הוא במידה מסוימת התדיינות עם הדמיית הציור בחדר האוכל. אם חדר האוכל הוא הבית של הקולקטיב, הרי אמורה להיות בו התחשבות ברצונות הקולקטיב להיות חלק מעיצובו - כפי שיש בציורים של בוקובה למקורביו. יש מידה מסוימת של נועזות, אפילו היום, בקילוף ההילה הרומנטית מעל היצירה.

העבודות בחלק זה בתערוכה נועדו לשמח. דווקא קבלת הנחת היסוד הזאת מכניסה את הציורים ישירות למרכז אחת השאלות הבערות והיסודיות בתרבות הישראלית (וכמובן גם הבינלאומית): היחס בין אמנות לבידור. אמנות בהזמנה היתה כמעט טבעית ליצירת אמנות מאז העת העתיקה; אמנות לשם אמנות היא רעיון קצר יומין. מרבית העבודות הנחשבות ליצירות מופת, מ"המונה ליזה" של לאונרדו דה וינצ'י ועד "לאס מאנינס" של ולסקאז, הן מוזמנות.

בוקובה מציג עבודות שהתבקש לצייר, אך הדבר אינו מוריד מערכו. סדרה של ציורי דיו ואקריליק על הדפס, שבהם בוקובה "ממשיך" ציורים שלו כילד (שהוריו שמרו) היא מפגש חוצה-זמנים בין מי שהיה למי שהינו. ציורי נוף האדריכלות של תל אביב, על המגדלים החדשים, שמכפילים מוטיבים מאדריכלות בינלאומית לצד מגדל פעמונים מכנסיית עמנואל וצריח חסן בק - עוסקים ברב-תרבותיות בגרסתה המקומית כשאלה כמעט אבסטרקטית, מנותקת מהמולת ההווה.

הניתוק, היכולת להעניק ריפוד של יופי לסוגיות דוקרות יוצרות הזדמנות להקשבה בעבודות של בוקובה.

"במקום הזה" - אליהו אריק בוקובה. מוזיאון בר דוד לאומנות ויודאיקה בקיבוץ ברעם. אוצרת: סול לנזיני. שעות פתיחה: ימי ראשון עד חמישי ושבת: 10:00-16:00. ימי שישי 10:00-14:00. עד 26.8